

15. Habermas J. Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und Staatstheorie. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1994. – 704 S.
16. Luhmann N. Legitimation durch Verfahren. – Neuwied-Berlin, 1969. – 261 S.

УДК 378

Калінічева Г.І.

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРІОРИТЕТІВ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті проаналізовано системні реформації в галузі вищої освіти та основні напрями її модернізації в контексті національних пріоритетів на початку ХХІ століття.

Ключові слова: вища освіта, модернізація, конкурентоспроможність, національні пріоритети.

Аннотація. **Калінічева Г.І.** Модернізація системи вищого образования Украины в контексте национальных приоритетов ХХІ века.

В статье проанализированы системные реформации в сфере высшего образования и основные направления ее модернизации в контексте национальных приоритетов в начале ХХІ века.

Ключевые слова: высшее образование, модернізація, конкурентоспособность, национальные приоритеты.

Annotation. **Kalinicheva G.** Modernization of Ukrainian higher educational system in the context of ХХІ century national priorities.

In this article the system reformations of Higher Education and main directions of its modernization in the Context 21-st Century National Priorities are analyzed.

Key words: higher education, modernization, competition ability, national priorities.

Провідним орієнтиром в ХХІ столітті в суспільстві знань постають гуманізація та інтелектуалізація соціальних відносин, а першочергового значення набувають знання та інформація. Актуальність проблеми обумовлюється перетворенням освіти на один з вирішальних соціокультурних чинників інформаційного суспільства. З огляду на динамічні зміни у сучасному глобалізованому світі, які детермінували нові вимоги до рівня освіти, професійної підготовки і компетентностей фахівців, сьогодні на національну вищу освіту покладається завдання формування сучасної національної еліти, здатної забезпечити відтворення та розвиток інноваційного потенціалу економіки і демократизації суспільства.

Обумовленість суспільного прогресу, соціальної рівноваги і гармонійного розвитку особистості рівнем розвитку освітнього і наукового потенціалу країни ставлять на порядок денний необхідність формування сучасної національної стратегії розвитку України, в якій освіта в цілому і вища освіта зокрема розглядаються як вищий національний пріоритет. Зазначимо, що євроінтеграційні устремління України потребують виваженої адаптації

національної системи вищої освіти до сучасних потреб глобалізованого світу в цілому та вимог європейського освітнього простору зокрема.

Розробці методології аналізу сучасної освіти як детермінанти розвитку постіндустріального суспільства присвятили свої дослідження С.Нора, А.Мінк, Е.Тоффлер, Т. де Шарден, А.Швейцер, М.Шелер, Ф. фон Хайек та інші. Зокрема, Д.Белл (Bell O. The Coming Post-industrial Society.), Й.Масуда (Masuda Y. The Information Society as Post-industrial Society), З.Бжезинський (Brzezinsky Z. Between Two Ages? American's Role in the Technotronic Era), С.Нора, А.Мінк (Nora S., Mink A. The Computerisation of Society) та інші дослідники основою постіндустріального суспільства визначали теоретичні (наукові, інтелектуальні) знання, інновації та інформаційні технології.

В роботах Р.Абдєєва, Д.Белла, З.Бжезинського, І.Валлерстайна, В.Виноградова, У.Дайзарда, Ю.Денисова, Ж.Еллюля, В.Іноземцева, Г.Кана, Г.Кіссінджера, В.Когана, Р.Коена, Т.Куна, Ж.-Ф.Ліотара, М.Макклюєна, Й.Масуди, І.Мелюхіна, О.Панаріна, М.Понятовського, Р.Рорті, Т.Стоуньєра, А.Тоффлера, А.Турена, Ф.Уебстера, П.Фейєрабенда, М.Фуко, Ф.Фукуями, Ю.Хаяші, Ф.Хіггса, П.Штомпки, К.Ясперса проаналізовані проблеми концептуальних засад глобальних змін.

Потужну аналітико-дослідницьку роботу в напрямку висвітлення різноманітних аспектів становлення інформаційного суспільства, культурно-цивілізаційних засад функціонування освіти, світових тенденцій в її реформуванні здійснено також і українськими вченими. Актуальні проблеми становлення сучасної філософсько-освітньої парадигми та модернізаційних зрушень в системі вищої освіти проаналізовані в роботах В.Андрущенка, В.Астахової, К.Астахової, В.Вікторова, Б.Гершунського, Д.Дзвінчука, А.Джуринського, М.Згуровського, І.Зязюна, І.Каленюк, С.Клепка, К.Корсака, В.Кременя, В.Кудіна, В.Кушерця, В.Лугового, М.Лукашевича, В.Лутая, М.Михальченка, О.Навроцького, С.Ніколаєнка, В.Огаренка, В.Огнев'юка, Л.Рижак, М.Розова, М.Романенка, П.Таланчука, В.Шинкарука та інших вітчизняних науковців.

Проте, не зважаючи на достатню кількість наукових публікацій з численних питань реформаційного поступу національної вищої освіти, сьогодні чітко окреслюється коло проблем, які потребують подальшого осмислення й аналізу, зокрема – узгодженість регуляторної функції системи вищої освіти, що перебуває на стадії змістовного оновлення, з потребами ринку праці. Вартує уваги й проблеми створення дієвого механізму підготовки та становлення в системі вищої освіти конкурентоспроможних високоінтелектуальних фахівців, здатних забезпечити поступальний суспільний розвиток.

Вищезазвані чинники зумовили визначення мети даної статті, яка полягає в аналізі системних реформацій в галузі вищої освіти та основних напрямів її модернізації, що мають сприяти формуванню в її системі сучасної національної еліти, орієнтованої на соціально-економічне піднесення і розвиток демократичних засад в Україні, визначених національними пріоритетами XXI століття.

Інформаційне суспільство – „суспільство знань” – потребує якісно іншої освіти, а тому зумовлює перебудову освітніх систем, їх модернізацію

відповідно до глобалізаційних викликів часу. Зокрема, нагальним питанням в умовах сьогодення для більшості країн світу постає необхідність переходу від усталеної адаптаційної освітньої моделі, притаманної індустріальному і постіндустріальному суспільствам до моделі інноваційної, мета якої, на думку Е.Тоффлера, полягає у розвитку здібностей людини швидко й раціонально адаптуватися до мінливих умов. [7, 449].

Динамічні зміни в суспільно-економічному та політичному розвитку України зумовлюють стратегічні завдання держави і визначають головні напрями оновлення і модернізації національної системи вищої освіти, спрямовані на підвищення якості надання освітніх послуг, забезпечення суспільних потреб у висококваліфікованих фахівцях, здатних адекватно реагувати на глобалізаційні виклики часу. Провідним національним соціально-економічним пріоритетом ХХІ століття має стати розвиток оновленої моделі вищої освіти, орієнтованої на перспективу, оскільки, по-перше, здебільшого фахівці з вищою освітою є ініціаторами інновацій, а, по-друге, все більш помітним стає вплив рівня та якості освіти на підвищення матеріального і культурного рівня населення.

У щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради „Європейський вибір” були визначені концептуальні засади економічного і соціального розвитку України на 2002-2011 роки [5]. В нормативно-правових документах дедалі наполегливіше наголошується на національних пріоритетах в контексті євроінтеграційного поступу [2, стаття 6]. На початку ХХІ століття стратегічними визначаються такі цілі: всебічний розвиток освіти, посилення її впливу на економічне зростання і рівень життя населення, сприяння прискореному розвитку НТП, і, насамперед, фундаментальної науки, забезпечення соціальної функції держави через оптимізацію соціальних програм. Вища освіта визнається фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства. Вона також виступає гарантом індивідуального та суспільного розвитку, що створює інтелектуальний, духовний та виробничий потенціали суспільства.

Характерною ознакою українського сьогодення, на жаль, є поступова втрата освітнього потенціалу й деінтелектуалізація праці, що виявляється у приниженні статусу інтелектуальної праці (насамперед творчої й гуманітарної), еміграції кращих спеціалістів, руйнації наукових шкіл, зниженні рівня освіченості населення, трудової та навчальної мотивації, кризі трудової етики, деформованій структурі зайнятості населення, зниженні моральності тощо. Як зазначає М. Чікарькова, „...в сучасній Україні володарює культ посередності, панують поверхові життєві орієнтації, низька моральна культура, девальвуються вироблені століттями духовні цінності... В нашій країні, як не сумно це констатувати, діє система усередненого вибору, і духовно вище тут найчастіше гине або деградує” [8, 45]. Ускладнює ситуацію і той факт, що система вищої освіти занадто повільно реагує на зміну суспільних потреб.

Вищеназвані чинники актуалізують проблему необхідності піднесення інтелектуальної діяльності, підвищення рівня інформатизації суспільства та створення конкурентоспроможної системи освіти. Головною і вищою метою в

системі національних пріоритетів та об'єктом державних інтересів має стати людина як особистість і носій високого інтелекту, як громадянин і патріот, як головна продуктивна і рушійна сила суспільства та творець соціального прогресу. Вищезазначені чинники могли б прислужитися становленню національної соціально-орієнтованої економіки, правової держави та інформаційного суспільства – суспільства знань на засадах загальноцивілізаційних цінностей, піднесення творчого та інтелектуального потенціалу людини.

Оскільки освіта є запорукою життєвого та кар'єрного успіху громадян, а також відіграє важливу роль як в соціальному, так і в економічному розвитку країни, то стратегічним завданням держави постає обґрунтоване визначення нових, виважених структурних змін в інституційній системі з метою розв'язання соціально-економічних проблем шляхом реформування всієї освітянської галузі. Загальна ідеологія модернізації освіти, на думку В.Андрущенка, має бути спрямована на підвищення її ефективності і конкурентоздатності, її сутність полягає в "...збереженні минулого, його очищенні від деформацій і осучасненні у відповідності зі світовим досвідом" [1, 372]. Це, в свою чергу, потребує вирішення широкого кола питань: від змісту освіти до доступу до якісної освіти, від професії вчителя до управління, фінансування та інституційного менеджменту.

Віддача від освіти завжди залежить від багатьох чинників – як внутрішніх, так і зовнішніх. До перших з них належать особливості педагогічного процесу, традиції навчання, психолого-педагогічні характеристики, національно-етичні моменти тощо. Тим часом, іншими виступають політика держави щодо управління системою освіти і здатність суспільства використати потенціал випускників. Зазначимо, що ефективність цієї групи факторів значною мірою залежить від стратегічних орієнтирів, згідно з якими визначаються основні підходи до внутрішньої організації освітньої діяльності та політики держави щодо управління нею.

В умовах формування інформаційного суспільства функціональною потребою національної вищої освіти виступає не тільки здатність передачі нагромадженого в попередні роки обсягу знань та навичок, але й спроможність фахівців з вищою освітою сприймати наукові ідеї, технічні новації і методи виробництва, можливість використання ними на практиці інноваційних, креативних підходів до вирішення конкретних виробничих завдань і проблем. В свою чергу, на вузівських викладачів покладається завдання формувати і розвивати засобами навчання у майбутніх фахівців організаційні та новаторські здібності, аналітичне мислення та системність узагальнень, ініціативність та підприємливість тощо.

Реорганізація вищої освіти відповідно до вимог сучасності – комплексне завдання. Воно включає модернізацію управління як всієї системи вищої освіти, так і окремими її закладами; зміну форм і методів навчального процесу; підвищення якості навчання студентів; перегляд кількості напрямів підготовки бакалаврів; постійне підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу; забезпечення академічної і трудової мобільності студентства;

інноваційні підходи до проблем фінансування та самофінансування освітніх закладів тощо. Зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти пріоритетним розвитком визначено впровадження новітніх інформаційно-комунікативних технологій, а поєднання освіти і науки розглядається як умова модернізації системи освіти, головне джерело її подальшого розвитку [6].

Поділяючи думку вітчизняних фахівців [9, 2-3], вважаємо, що нагальна потреба у модернізаційних зрушеннях у вищій школі вимагає концептуального удосконалення системи освіти і професійної підготовки фахівців у наступних напрямках. По-перше, потрібно сформулювати ставлення до людини як мети соціального прогресу, а не засобу. По-друге, система вищої освіти, що базується на концепції гармонійного розвитку людини та засадах якості надання освітніх послуг, має забезпечити підготовку високоінтелектуальних, професійно компетентних, патріотично налаштованих фахівців. По-третє, необхідно в процесі підготовки налаштовувати майбутніх спеціалістів на соціальну відповідальність при вирішенні завдань науково-технічного прогресу та соціального і культурного розвитку.

Нагальним питанням модернізаційного поступу системи вищої освіти залишається необхідність створення сучасної нормативно-правової бази, що відповідає вимогам і викликам сьогодення. Вартують також уваги проблеми розширення доступу до вищої освіти та забезпечення її прозорості, створення дієвих механізмів для надання належної якості освітніх послуг, що мають слугувати досягненню нею більшої конкурентоспроможності та значущості на ринку праці.

Фактично йдеться про створення модернізованої моделі вищої освіти, здатної адекватно реагувати на глобалізаційні виклики часу. Зокрема, сучасна вища освіта України має орієнтуватися на кон'юнктуру попиту та пропозиції на національному та світових ринках праці, які вимагають забезпечення підготовки робочої сили, професійно-кваліфікаційні параметри якої відповідають потребам соціально-економічного розвитку суспільства, виступають як визначальні чинники росту конкурентоспроможності людських ресурсів.

Структурне реформування національної системи вищої освіти, зміна освітніх програм і проведення необхідних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах України сьогодні здійснюється в рамках Болонського процесу. У багатьох його документах зазначається, що він не передбачає уніфікації змісту освіти, натомість кожна країна-учасниця має зберегти національну палітру, самобутність та надбання у змісті освіти і підготовці фахівців з вищою освітою, а далі запровадити інноваційні прогресивні підходи до організації вищої освіти.

Проте сьогодні постає риторичне запитання щодо доцільності, результативності й ефективності входження національної системи вищої освіти до Болонської системи. На думку В.Мовчан, „Україна, що практично беззастережно увійшла в систему Болонського процесу, за короткий час відчувши її недоліки, продовжує дискусії щодо напрямків перебудови освіти” [4, 164]. Слушність цих пошуків нині широко визнається. Зокрема,

російські дослідники зазначають, що „Болонський процес – це тип інтеграції освітянського простору, який неминує спрощує і нівелює вищу освіту, а не синтезує кращі якості національних традицій освіти” [3, 18]. Контраргументів на користь „болонізації” в українській освіті і науці більш ніж достатньо. Так, на думку В.Шинкарука, стратегія розвитку вищої освіти України в умовах Болонського процесу передбачає створення інфраструктури, яка дозволить вищим навчальним закладам максимально реалізувати свій індивідуальний потенціал в плані задоволення високих вимог європейської системи знань та адаптувати систему вищої освіти України до принципів, норм, стандартів і основних положень Європейського простору вищої освіти, прийнятих і ефективних для нашої держави і суспільства [9, 6].

Обговорення шляхів оновлення національної системи вищої освіти триває як на шпальтах наукових часописів, так і на освітянських форумах, нарадах та науково-практичних конференціях і семінарах. З огляду на продовження дискусій щодо напрямків модернізації та ефективності й результативності реформаційних заходів, маємо відзначити певну дуалістичність сучасної системи національної вищої освіти. З одного боку, останніми роками у розвитку вищої освіти України простежується зростання прогресивних тенденцій, які, зокрема, виявляються у збільшенні обсягів державного замовлення на підготовку фахівців та вдосконаленні структури підготовки студентів. З іншого, залишаються нерозв'язаними проблеми з недостатністю фінансування галузі, нерівномірністю розвитку вищої освіти в регіональному вимірі, нерівністю громадян у доступі до безоплатної вищої освіти тощо. На сьогодні ще існують складнощі з працевлаштуванням випускників вищих навчальних закладів, непокоїть також ситуація, коли значна частина молодих фахівців не працює за спеціальністю або перенавчається (здобувають другу вищу освіту) одразу після закінчення вузу.

З урахуванням вищевикладеного, зауважимо, що інноваційний поступ системи вищої освіти потребує подальшого впровадження обґрунтованих інституційних реформ. Задля збереження національних педагогічних надбань та унеможливлення руйнації національної системи вищої освіти, проводити їх потрібно виважено, поступово, заздалегідь підготувавшись організаційно і фінансово.

Серед складових модернізації вищої освіти України, які набувають особливої значущості в контексті національних пріоритетів XXI століття, нам бачиться за доцільне виокремити наступні: 1) Приведення національної законодавчо-правової бази в освітній галузі у відповідність до міжнародних стандартів. 2) Оптимізація мережі вищих навчальних закладів, укрупнення напрямів і спеціальностей вищої освіти. 3) Створення умов для забезпечення рівного доступу до вищої освіти, безперервність процесу освіти та професійного вдосконалення. 4) Забезпечення високої якості освітніх послуг, їх відповідність світовим стандартам. 5) Інформатизація освіти, модернізація її методів та освітніх технологій, перехід до відкритої моделі освіти. 6) Запровадження в навчальний процес інноваційних і креативних елементів,

новітніх досягнень освіти і науки. 7) Орієнтація на особистісно-орієнтовану освіту, сприяння гармонійному розвитку особистості студента, його здатності самостійно здобувати і розвивати знання, формувати інформаційні та соціальні навички. 8) Оновлення змісту фахової підготовки, поглиблення фундаменталізації навчального процесу поряд з гуманізацією освітнього процесу. 9) Виховання у студентів аналітичного мислення, громадянської культури і патріотизму, всебічного світогляду і високої моральності. 10) Забезпечення і підтримка належної якості науково-педагогічних кадрів, від якої вирішальною мірою залежить якість вищої освіти.

В такий спосіб, реформаційні заходи в системі вищої освіти на сучасному етапі можуть прислужитися активізації індивідуально-орієнтованого навчання та особистісного підходу до розвитку творчих здібностей студентів, забезпечити в процесі навчання формування самостійного аналітичного мислення студентів, слугувати вдосконаленню професійної підготовки спеціалістів, здатних працювати в умовах глобалізованої економіки. Від цього багато в чому залежить, якою мірою майбутні спеціалісти зможуть поєднувати сучасні знання, професіоналізм із соціальною активністю і високою моральністю. Адже кінцевим результатом діяльності усіх рівнів освіти є всебічно освічена особистість, яка адекватно сприймає реальність, має системний світогляд і спроможна ухвалювати оптимальні рішення відповідно до профілю своєї діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що з огляду на стратегічні пріоритети розвитку України в XXI столітті (ефективність соціально-економічного реформування, конкурентоспроможність національної економіки, розбудова соціально-правової держави, міжнародне визнання тощо), інноваційні заходи в системі національної вищої освіти є стратегічно обумовленими і закономірними, а реформування її структури постає нагальною необхідністю.

Серед основних завдань вищої освіти в контексті забезпечення національних пріоритетів у XXI столітті варто наголосити на необхідності досягнення нею більшої конкурентоспроможності, прозорості і значущості на національному і міжнародному ринку праці. З огляду на вищевикладене, пріоритетного значення на нинішньому етапі модернізаційних зрушень у царині освіти набуває належне правове, організаційне і фінансове забезпечення випереджального розвитку наукомістких освітніх галузей.

Отже, внутрішній соціально-економічний імператив на тлі глобального характеру сучасної освіти, який характеризується підвищенням вимог до якості освіти, детермінують необхідність результативної та ефективної модернізації національної системи вищої освіти. Обґрунтоване й виважене впровадження інноваційних підходів в процесі реформування системи вищої освіти має слугувати становленню сучасної національної еліти, здатної забезпечити демократизацію суспільства та відтворення і розвиток інноваційного потенціалу економіки.

Література

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю. – К.:

- Знання України, 2004. – 804 с.
2. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. № 964-IV // http://www.nbuv.gov.ua/law/03_nbu.html/.
  3. Миронов В. Россия в глобальном мире: отечественное образование и Болонский процесс // Здравый смысл. – 2007. – № 2 (43). – С. 14-21.
  4. Мовчан В.С. Освіта в контексті глобалізаційних процесів: моральні аспекти // Філософсько-антропологічні студії’2008. – К.: Стило; Д.: ДНУ, 2008. – С. 161-167.
  5. Послання Президента України до Верховної Ради України. “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” // Урядовий кур’єр. – 2002. – 4 червня.
  6. Про національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 року № 347 // Офіційний вісник України. – 2002. – №16. – С. 11-14.
  7. Тоффлер Е. Шок будущего. – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2002. – 557с.
  8. Чікарькова М.Ю. Ціннісні орієнтації сучасного інформаційного суспільства та проблеми контркультури / Збірник наукових праць НДІ українознавства. – К.: Рада, 2008. – Т. ХІХ. – С. 44-57.
  9. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. <http://www.mon.gov.ua>

УДК 340.20

Мойсієнко В.М.

ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В НЕОКАНТІАНСТВІ

***Анотація.** В статті проаналізовано особливості тлумачення сутності держави і права (визначення їх завдань, ролі і призначення у суспільстві) у концепціях зарубіжних (Р. Штаммлер, Г. Коган, П. Жане та ін.) та вітчизняних (Б. Кістяківський, Є. Спекторський та ін.) представників неокантіанства другої половини ХІХ – початку ХХ ст.*

***Ключові слова:** держава, неокантіанство, ідея права, соціальний ідеал, емпіричне право, філософія права.*

***Аннотація.** Моисеенко В.Н. Толкование сущности государства и права в неокантианстве.*

В статье проанализированы особенности толкования сущности государства и права (определение их задач, роли и назначения в обществе) в концепциях зарубежных (Р. Штаммлер, Г. Коган, П. Жане и др.) и